

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор науково-педагогічної роботи

” _____ р.

Робоча програма

НАУКОВО-АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

рівень вищої освіти доктор філософії

галузь знань 10 – Природничі науки

спеціальність 103. Науки про Землю

освітня програма Науки про Землю

спеціалізація _____

вид дисципліни обов'язкова

факультет геології, географії, рекреації і туризму

2020 / 2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

« 31 » 08 2020 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Людмила Миколаївна НЕМЕЦЬ, д. геогр. н., професор, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Протокол № 6 від « 25 » серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

 Д. М. Немець
(підпис) (прізвище та ініціали)

« 25 » серпня 2020 р.

Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми 103. Науки про Землю (рівень PhD)

Гарант освітньо-наукової програми

 В. А. Пересадько
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 13 від « 31 » 08 2020 р.

Голова науково-методичної комісії

 О. О. Жемеров
(підпис) (прізвище та ініціали)

« 31 » 08 2020 р.

ВСТУП

Програма науково-асистентської практики складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії за спеціальністю 103 «Науки про Землю».

1. Опис науково-асистентської практики

1.1. Метою науково-асистентської практики є поглиблення і закріплення знань здобувачів наукового ступеня доктора філософії II курсу з питань організації і форм здійснення освітнього процесу викладання географічних, геологічних та екологічних дисциплін у сучасних умовах, його наукового, навчально-методичного та нормативного забезпечення, формування вмінь і навичок опрацювання наукових та інформаційних джерел при підготовці занять, застосування активних методик викладання професійно-орієнтованих і практичних дисциплін для підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 103 Науки про Землю.

Об'єктом науково-асистентської практики є освітній процес підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 103 Науки про Землю.

Предметом науково-асистентської практики виступають окремі дисципліни фундаментального або професійного і практичного циклу навчального плану, що відповідає напряму наукового пошуку докторів філософії та узгоджується з темою дисертаційної роботи.

1.2. Основними завданнями науково-асистентської практики є:

– набуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок, необхідних для роботи викладачем вищого навчального закладу, зокрема умінь і навичок навчальної, методичної та організаційно-виховної роботи зі студентами;

– освоєння різноманітних методів, прийомів, форм роботи, сучасних технічних засобів навчання тощо.

У завдання практики також входить:

– поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих під час навчання за фаховими та педагогічними дисциплінами, їх практичне застосування в навчально-виховній роботі вищої школи;

– розширення та поглиблення професійної підготовки, придбання педагогічних якостей викладача;

– вироблення умінь планування навчальної роботи з урахуванням умов конкретного навчального закладу;

– підготовка та проведення занять різних типів із застосуванням різноманітних форм організації освітнього процесу, прийомів і методів навчання, спрямованих на активізацію роботи студентів;

– організація навчальної діяльності студентів на заняттях;

– виконання освітніх, організаційно-виховних і розвиваючих функцій контролю в навчанні;

– правильне використання умінь і навичок для оцінки знань студентів;

– вироблення умінь аналізу і самоаналізу проведеного заняття;

– вивчення практикантами передового педагогічного досвіду, використання отриманих знань для самостійної навчально-виховної роботи зі студентами всіх курсів бакалавріату;

– ознайомлення та практичне застосування методів наукових досліджень з теорії та практики навчання дисциплін для підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 103 Науки про Землю.

– формування у практикантів стійкого інтересу до обраної професії, їх стимулювання до вивчення спеціальних та педагогічних дисциплін, необхідних для роботи;

– визначення професійної придатності практиканта до роботи викладачем вищої школи.

Базою для проходження практики є відповідні кафедри факультету геології, географії, рекреації і туризму та ННІ Екології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Термін проходження практики – три тижні весняного семестру другого року навчання (починаючи з початку семестру).

Загальне організаційне, навчально-методичне та наукове **керівництво** науково-асистентською практикою здійснюють завідувач відповідної кафедри та деканат факультету геології, географії, рекреації і туризму. Безпосереднім керівником науково-асистентської практики є науковий керівник здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

1.3. Кількість кредитів, що згідно з навчальним планом виділено на проведення науково-асистентської практики **3 кредити**.

1.4. Загальна кількість годин, що згідно з навчальним планом виділено на проведення науково-асистентської практики **90 годин**.

1.5. Характеристика практики	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
4-й	4-й
Кількість кредитів	
3,0	3,0
Кількість годин	
90	90
Форма контролю	
залік	залік

1.6. Згідно з вимогами освітньо-наукової програми, здобувачів наукового ступеня доктора філософії мають набути **теоретичних знань і практичних умінь та навичок** щодо:

– *предмету діяльності* – відповідної дисципліни фундаментального або професійного і практичного циклу підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 103 Науки про Землю;

– *продукту діяльності* – систематизації інформації в межах обраної дисципліни за окремими темами згідно з робочою програмою курсу у вигляді опорних конспектів лекційних занять та методичних розробок для проведення практичних або семінарських занять;

– *процедури діяльності* – способу передачі інформації студентській аудиторії через проведення лекційних та практичних (або семінарських) занять згідно з графіком освітнього процесу та розробки комплексу навчально-методичного забезпечення відповідної дисципліни, включаючи організацію самостійної роботи студентів.

У результаті проходження практики, здобувачі набувають загальних та фахових компетентностей, зокрема здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, здатність працювати в міжнародному контексті; здатність застосовувати сучасні інформаційні технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій, навчальній та дослідницькій діяльності; здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

У результаті проходження практики передбачено досягнення наступних програмних результатів навчання:

- отримання здобувачами передових концептуальних та методологічних знань у науках про Землю та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання знань та/або інновацій;
- уміння вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми наук про Землю державною та іноземними

- мовами, кваліфіковано відображати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних вітчизняних і міжнародних наукових виданнях;
- навички застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, зокрема, статистичні методи аналізу даних великого обсягу та/або складної структури, спеціалізовані бази даних та геоінформаційні системи;
 - уміння розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні проекти, які уможливають переоцінку існуючого та створення нового цілісного знання для розв'язання значущих наукових та науково-прикладних задач у науках про Землю і суміжних з ними галузях знань, з дотриманням норм академічної етики і врахуванням соціальних, екологічних, економічних та правових аспектів.

Таким чином, під час проходження науково-асистентської практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії відбувається відпрацювання практичних умінь і навичок здійснювати підготовку навчально-методичного забезпечення і проведення лекційних, семінарських, практичних занять, організації самостійної роботи студентів.

Науково-асистентська практика проходить у межах фундаментальних та професійних і практичних дисциплін підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 103 Науки про Землю, які викладаються у період практики на відповідній кафедрі.

Вибір дисципліни, з якої відбуватиметься науково-асистентська практика, здійснюється заздалегідь, відповідно до напрямку наукових пошуків здобувачів наукового ступеня доктора філософії та у межах тематики дисертаційної роботи.

2. Структура науково-асистентської практики

Під час проходження науково-асистентської практики передбачається проведення практикантом таких видів науково-педагогічної діяльності.

Організаційна робота:

- проведення консультацій з керівником практики з організаційних питань;
- виступ на конференції з коротким аналізом своєї роботи під час практики;
- короткі усні звіти здобувачів наукового ступеня доктора філософії про виконану протягом тижня роботу;
- складання індивідуального плану проходження науково-асистентської практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії на підставі робочих навчальних планів дисциплін і планів роботи куратора академгрупи;
- ознайомлення зі специфікою роботи та організацією освітнього процесу у вищому навчальному закладі;
- ознайомлення з документацією, що ведеться у ЗВО (Статутом вищого навчального закладу, індивідуальним планом роботи викладача, планами роботи вченої ради факультету та вченої ради університету, планом роботи кафедри, планом виховної роботи на факультеті, журналом академічної групи тощо) та з освітніми стандартами (Законом України «Про вищу освіту», Положенням про державний вищий навчальний заклад, Положенням про організацію навчально-виховної роботи у ЗВО, Положенням про організацію освітнього процесу у ЗВО Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), освітньо-кваліфікаційною характеристикою напрямку підготовки або спеціальності, робочими програмами навчальних дисциплін).

Навчальна робота:

- відвідання занять різних типів (лекційного, семінарського та практичного), що проводять викладачі кафедри;
- спостереження та аналіз різних форм навчання у вищій школі;
- розробка, підготовка та самостійне проведення не менше п'яти практичних або семінарських занять;

- розробка, підготовка та самостійне проведення не менше трьох лекційних занять з використанням мультимедійного обладнання для демонстрації презентацій до лекційних занять;
- розробка роздаткового матеріалу (у формі тестових завдань) для письмового опитування студентів за визначеною керівником практики темою, проведення опитування за розробленими матеріалами та оцінка його результатів;
- виконання індивідуального завдання;
- проведення інших форм навчальної роботи (організація самостійної роботи студентів, консультацій тощо);
- проведення самоаналізу та самооцінки проведеної навчальної роботи.

Методична робота:

- опрацювання наукової та педагогічної літератури, самоосвіта;
- вивчення досвіду роботи викладачів вищого навчального закладу;
- розробка планів-конспектів лекцій, практичних або семінарських занять, інструкцій до виконання практичних завдань;
- проведення консультацій з керівником практики, участь у роботі науково-методичних семінарів.

Виховна робота:

- ознайомлення з планом роботи куратора академічної групи та складання на його основі свого плану, його обговорення;
- знайомство з академічною групою;
- відвідування виховних заходів, кураторських годин;
- визначення теми, форми та терміну проведення кураторської години з урахуванням плану роботи куратора групи, вимог моменту (ювілеї, свята, акції тощо) та власних інтересів;
- розробка, підготовка та самостійне проведення кураторської години;
- активна участь у всій організаційно-виховній роботі групи та факультету;
- проведення індивідуальної роботи зі студентами;
- участь у профорієнтаційній роботі кафедри.

Науково-дослідна робота:

- ознайомлення з планом наукової роботи кафедри;
- участь у роботі дискусійного клубу чи наукового (методологічного) семінару кафедри;
- проведення елементів експериментального дослідження за темою дисертаційної роботи;
- проведення наукової роботи зі студентами.

Під час проходження науково-асистентської практики **здобувач наукового ступеня доктора філософії зобов'язаний:**

- отримати необхідну документацію і проконсультуватися у керівника щодо її оформлення;
- своєчасно прибути на базу практики і розпочати виконання її завдань;
- ознайомитися і дотримуватися режиму роботи вищого навчального закладу і кафедри, що є базою практики;
- дотримуватись правил техніки безпеки на базі практики;
- виявляти вихованість, етичну поведінку, культуру спілкування, ввічливість, професіоналізм; відповідально відноситися до виконання поставлених перед практикантом керівником науково-асистентської практики завдань;
- виконати всі обов'язкові види педагогічної діяльності, проявивши при цьому свої професійні знання та навички;
- відповідати за виконану під час проходження науково-асистентської практики роботу;
- своєчасно оформити звітну документацію про проходження практики і подати її у встановлений термін керівникам практики;
- захистити звіт про виконану роботу.

В обов'язки керівника практики входить:

- постановка завдання перед практикантом;

- допомога здобувачу наукового ступеня доктора філософії (у формі консультацій та методичних рекомендацій) при підготовці всіх видів занять та методичних розробок.
- скласти і довести до відома здобувачів наукового ступеня доктора філософії план-графік проходження науково-асистентської практики;
- перед початком практики перевірити готовність бази практики;
- провести інструктаж практикантів з питань техніки безпеки та охорони праці;
- забезпечити практикантів необхідними документами для виконання програми і завдань практики;
- забезпечувати проходження практики на високому рівні відповідно до програми, контролювати забезпечення нормальних умов праці;
- здійснювати методичне керівництво виконанням здобувачами наукового ступеня доктора філософії програми практики та індивідуального завдання;
- надавати методичну допомогу практикантам щодо розробки планів проведення навчальних занять та інших заходів;
- надавати практикантам консультації з питань проходження науково-асистентської практики, виконання індивідуальних завдань та оформлення звіту;
- контролювати виконання практикантом усіх перерахованих вище видів науково-педагогічної діяльності (обов'язковою є присутність викладача при проведенні практикантом занять);
- аналізувати й оцінювати подану практикантами документацію про проходження науково-асистентської практики;
- дати підсумкову характеристику, оцінку-відгук про виконану кожним практикантом роботу;
- у складі комісії брати участь у захисті практикантами результатів науково-асистентської практики;
- за результатами практики подавати завідувачу кафедри письмовий звіт про проведення практики з пропозиціями щодо поліпшення її організації.

Обов'язком бази практики є створення умов та можливостей для повноцінного виконання практикантом поставленого перед ним завдання;

Результатом проходження практикантом науково-асистентської практики є набуття професійних навичок майбутнього викладача у галузі наук про Землю у вищій школі; формування професійних умінь та навичок, необхідних для успішної роботи у вищій школі; практичне засвоєння методики викладання у вищій школі та набуття практичного досвіду; спостереження та переймання досвіду роботи наукового керівника науково-асистентської практики.

3. Зміст науково-асистентської практики

Практика здобувачів наукового ступеня доктора філософії проходить у три етапи:

Перший етап – ознайомчий. Ознайомлення з базою практики, аналіз науково-методичної бази викладацької діяльності.

Загальне ознайомлення з діяльністю кафедри, її кадровим складом, посадовими обов'язками співробітників, планами роботи, основною документацією. Вивчення правил внутрішнього трудового розпорядку і режиму роботи. Формування уявлень про сутність викладацької роботи у вищому навчальному закладі. Ознайомлення із сучасним рівнем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Вивчення робочих програм навчальних дисциплін.

Другий етап – основний. Участь у викладацькій діяльності; участь в організаційно-виховній роботі зі студентами.

Ознайомлення з конкретними темами лекційних, практичних і семінарських занять навчальних дисциплін, закріплених за кафедрою, що викладаються в поточному семестрі. Відвідування занять провідних викладачів кафедри. Підготовка планів-конспектів і проведення двох лекційних занять. Підготовка планів-конспектів і проведення двох практичних або семінарських занять. Опанування передових технологій викладацької діяльності. Формування і

розвиток навичок педагогічного спілкування з викладачами та студентами. Керівництво навчальною діяльністю студентського колективу; формування вмінь професійно реагувати на зміну обставин, самостійно приймати рішення і бути за них відповідальним.

Підготовка плану-конспекту і проведення кураторської години. Застосування різних видів, форм і ефективних методів організаційно-виховної роботи зі студентами. Вивчення психологічного клімату у студентському колективі, індивідуальних психологічних особливостей окремих студентів.

Третій етап – підсумковий. Аналіз ефективності викладацької діяльності.

Здобувачі наукового ступеня доктора філософії готують звітну документацію, яку захищають на звітній конференції. Можливе залучення практикантів до різних форм контролю знань студентів. Участь в обговоренні відкритих навчальних занять викладачів кафедри. Розробка і подання керівництву кафедри своїх пропозицій щодо підвищення ефективності навчально-виховної роботи кафедри і всього структурного підрозділу.

4. Індивідуальне завдання

Виконання здобувачами наукового ступеня доктора філософії індивідуальних завдань є важливим етапом у вирішенні основних завдань науково-асистентської практики. Індивідуальне завдання розробляється керівником практики і видається кожному практиканту. Зміст індивідуального завдання повинен відповідати цілям і завданням освітнього процесу. Крім того, індивідуальне завдання повинно відповідати здібностям та теоретичній підготовці здобувача наукового ступеня доктора філософії. Консультування та контроль виконання індивідуального завдання здійснюється керівником практики.

Індивідуальні завдання для здобувачів наукового ступеня доктора філософії повинні бути доволі складними, передбачати творчий, пошуковий підхід. Це може бути, наприклад, розробка детального сценарію нетрадиційного заняття – диспуту, сюжетно-рольової гри, колоквиуму тощо. Важливо, щоб протягом практики відбулась апробація розробленого сценарію і було виявлено, наскільки доцільно розрахований час на окремі структурні елементи, ефективні використані методики, сформовані вміння та навички практиканта. Індивідуальне завдання може також передбачати розробку практикантом певної науково-методичної теми, присвяченої проблемам викладання наук про Землю у вищій школі, актуальним проблемам географії, геології, екології в Україні та світі в цілому.

5. Оформлення результатів науково-асистентської практики, підведення підсумків, оцінювання практикантів

Після закінчення терміну практики здобувачі наукового ступеня доктора філософії звітують на кафедрі про виконання її програми. Загальна форма такої звітності – подання **письмового звіту з відгуком керівника** практики з оцінкою діяльності практиканта та подальший захист.

Письмовий звіт за результатами практики подається в установлений термін (протягом тижня після її закінчення) керівнику практики для перевірки, рецензування і допуску до захисту.

У звіті практикант зазначає характер і обсяг виконаних завдань, викладає результати своєї педагогічної діяльності, формулює власні пропозиції, робить аргументовані висновки, висловлює певні зауваження та побажання.

Розділи та окремі питання звіту мають бути чітко визначені, викладені в логічній послідовності і конкретизовані. Таблиці, ілюстративний матеріал, додатки повинні бути змістовні й оформлені відповідно до стандартів оформлення звітів наукових досліджень.

Керівник практики у відгуку характеризує рівень дисциплінованості практиканта, його морально-ділові якості, основні види виконаних робіт, оцінює педагогічну діяльність практиканта, її значення для формування вмінь і навичок майбутнього викладача, якість оформлення звітної документації, висновки та пропозиції щодо оцінки проходження практикантом науково-асистентської практики.

Після перевірки поданого звіту керівником практики і його позитивної оцінки, зафіксованої у відповідному відгуку, звіт публічно захищається практикантами. У процесі захисту здобувач наукового ступеня доктора філософії має охарактеризувати виконану науково-педагогічну роботу і відповісти на запитання членів комісії стосовно різних аспектів його діяльності під час науково-асистентської практики та опрацьованої теми індивідуального завдання. Здобувачі наукового ступеня доктора філософії можуть подати свої пропозиції щодо вдосконалення проведення науково-асистентської практики та обґрунтувати їх доцільність.

При захисті звіту про проходження практики оцінюються вміння аргументовано висловлювати власну думку; використовувати і оперувати науковою і методичною термінологією; працювати з науковою і методичною літературою, складати тези; систематизувати і узагальнювати потрібний матеріал; формулювати висновки і розробляти рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу; використовувати дані емпіричного характеру; використовувати здобуті фахові знання у викладанні навчальних дисциплін.

Підсумкова оцінка роботи під час науково-асистентської практики залежить від оцінки його педагогічної діяльності, якості виконання письмового звіту та своєчасності подання необхідних документів, виконання індивідуального завдання, усного захисту результатів практики (доповіді та відповідей на запитання членів комісії).

Підсумки науково-асистентської практики є предметом розгляду на засіданнях кафедри: керівники практики звітують про результати проходження практики здобувачами наукового ступеня доктора філософії, обговорюються претензії та побажання практикантів, висловлюються пропозиції щодо поліпшення організації науково-асистентської практики, урізноманітнення засобів її проведення, використання сучасних методик і передового досвіду.

Зміст звіту з науково-асистентської практики

- 1. Титульний аркуш.**
- 2. Розробка трьох лекцій** (лекція має містити тему, план, мету (навчальну, розвиваючу, виховну), методи викладання, міждисциплінарні зв'язки, обладнання, перелік демонстраційного та роздаткового матеріалу, список рекомендованої літератури для вивчення теми (13-15 джерел), основний текст лекції, який має включати загальний теоретичний матеріал, тези для конспектування, а також цікаві факти, додаткову інформацію за темою, питання для інтерактивної роботи зі студентами під час заняття; перелік питань (10-15 питань) для самоперевірки знань студентів за темою лекції).
- 3. Презентації до лекції** (20-25 слайдів з тезами лекції, графічним та картографічним матеріалом, фотографіями, схемами, малюнками, таблицями тощо, а також слайди, які доповнюють лекцію цікавою інформацією (не обмежена кількість)).
- 4. Розробка 15-20 тестових завдань** (з однією правильною відповіддю) до лекцій для перевірки рівня засвоєння матеріалу студентами.
- 5. Розробка п'яти практичних або семінарських занять** (основні складові: назва, мета (навчальна, розвиваюча, виховна), перелік питань для обговорення (7-10 питань), рекомендований список джерел для підготовки студентів до заняття; практичні завдання. *Вищим балом оцінюється розробка нестандартного заняття.*
- 6. Розробка кураторської години.**
- 7. Висновки щодо проходження практики** (період проведення практики, за яким викладачем та дисциплінами був закріплений практикант, які були проведені аудиторні заняття зі студентами (тема, дата, час, аудиторія), яка надана допомога викладачу в організаційно-виховній роботі зі студентами, загальні враження під час проходження практики (*позитивні та негативні моменти практики, оцінка рівня підготовки практикантів до проходження науково-асистентської практики*)).
- 8. Індивідуальне завдання.**

6. Схема нарахування балів

Вид роботи	Кількість балів
Розробка трьох лекцій, підготовка та оформлення презентацій до них	25
Розробка п'яти практичних або семінарських занять	15
Виконання індивідуального завдання	10
Розробка кураторської години	5
Розробка тестових завдань до трьох лекцій	10
Проведення аудиторних занять (трьох лекцій, п'яти практичних або семінарських занять), інша допомога викладачу в навчальній, методичній, організаційно-виховній роботі зі студентами	30
Проведення кураторської години	5
РАЗОМ	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
90-100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

7. Рекомендована література

Основна література:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк – К. : Либідь. – 560 с.
2. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
3. Василюк А. Сучасні освітні системи : навчальний посібник / А. Василюк, Р. Пахотінський, Н. Яковець. – Ніжин : Вид-во НДПУ, 2002. – 140 с.
4. Губарев В. К. Большой современный справочник школьника и студента / В. К. Губарев, З. В. Трохимова. – Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2006. – 960 с.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
6. Киселева О. О. Формы организации обучения в высшей школе / О. О. Киселева. – Петропавловск-Камчатский : Изд-во КГПУ, 2001. – 56 с.
7. Навчально-методичні основи інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах. – Харків, 1999. – 322 с.
8. Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті / За заг. ред. В. П. Шевченко. – Донецьк, 2004. – 256 с.
9. Оформлення навчальних матеріалів : методичний посібник / Уклад. : І. П. Челюканов, М. Г. Ключко. – К., 1995. – 36 с.
10. Пашенко М. І. Технологія використання активних методів навчання / М. І. Пашенко, В. Ф. Мішкурова, О. М. Середняцька. – К. : Наук. світ, 2003. – 94 с.
11. Попков В. А. Дидактика высшей школы : учебное пособие / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М. : Академия, 2001. – 136 с.
12. Слостенин В. А. Педагогіка : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. М. Шиянов; [под ред. В. А. Слостенина]. – М. : Академия, 2002. – 576 с.

Допоміжна література

1. Болонський процес у фактах і документах / Упоряд. : М. Ф. Степко, Я. Л. Болубаш, В. Д. Шинкарук та ін. – Київ-Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2003. – 52 с.
2. Ващенко Л. М. Школа зарубіжжя: шляхи реформ / Л. М. Ващенко, Є. М. Жебровський. – К., 1999. – 186 с.
3. Вульфсон Б. Л. Стратегія розвитку образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.
4. Драйден Г. Революция в обучении / Г. Драйден, В. Джаннет; пер. с англ. – М. : ООО «ПАРВИНЕ», 2003. – 672 с.
5. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 200 с.
6. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006.
7. Карпухин Д. В. Мир международного образования, или как учиться за границей / Д. В. Карпухин. – Харьков, 1996. – 325 с.
8. Луговий В. І. Управління освітою : навчальний посібник / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
9. Основні засади розвитку вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / За ред. В. Г. Кременя. – Київ-Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2004. – 148 с.
10. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики). – К. : М-во освіти і науки України, 2004. – С. 16-26.
11. Реформы образования в современном мире. Глобальные и региональные тенденции. – М., 1995. – 180 с.
12. Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
13. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України. – К. : Вид-во НУКМА, 1997. – 290 с.
14. Трайнев В. А. Деловые игры в учебном процессе: Методология разработки и практика проведения / В. А. Трайнев. – М. : Издат. дом «Дашков и К°», 2002. – 360 с.

6. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Болонська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/
2. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/higher
3. Методи навчання та їх класифікація // Сайт «Osvita.Ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/780/>
4. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moskalik.at.ua/kurs_lekziy/mmmvvv.doc
5. Нормативно-правова база наукової діяльності у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/nauka/naukova-diyalnistu-vishchikh-navchalnikh-zakladakh/4688>
6. Сайт «Аспірант України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mi/intranet/aspirant.com.ua/>
7. Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1488/1/Особливості,%20проблеми%20та%20шляхи%20активізації%20самостійної%20роботи%20студентів>